

## FILOZOFIA LOGICKÉHO ATOMIZMU (IV)

Bertrand RUSSELL

### 7. Teória typov a symbolika: triedy

Prv než sa budem venovať hlavnej téme dnešnej prednášky, chcel by som sa stručne vrátiť k problematike existencie z predchádzajúcich dvoch prednášok. Reagujem tak najmä na list jedného poslucháča, v ktorom formuluje mnoho myšlienok, ktorými sa podľa mňa zaoberali aj iní.

V *prvom* rade chcem objasniť toto: mojím zámerom nebolo tvrdiť, že ak niekto povie, že nejaká vec existuje, chce povedať, že je možná. Mojím zámerom bolo skôr povedať, že obe tvrdenia sa odvodzujú z tej istej fundamentálnej logickej idey, primitívnej idey. To je niečo iné ako téza, ktorú nezastávam, že tvrdenie, podľa ktorého vec existuje, je totožné s tvrdením, že je možná. Slovo „možný“ som zrejme používal v trochu nezvyčajnom zmysle, lebo som potreboval vyjadriť fundamentálnu logickú ideu, pre ktorú v prirodzenom jazyku označenie nejestvuje. Teda ak ju chce niekto vyjadriť v prirodzenom jazyku, musí vybrať nejaké slovo a dať mu význam, ktorý som pripísal výrazu „možný“. To, pravda, nie je jeho jediný význam, ale mojím zámerom vyhovoval. O výrokovej funkcii hovoríme, že je možná, ak je pravdivá v niektorých prípadoch. To nie je presne to isté, čo bežne máme na mysli napríklad tvrdením, že je možné, že zajtra bude pršať. Chcem však povedať, že bežné použitia slova „možný“ sa odvodzujú od tohto chápania. Keď napríklad za normálnych okolností poviete, že výrok je možný, máte na mysli asi toto: po prvé to znamená, že neviete, či je pravdivý alebo nepravdivý, a po druhé to podľa mňa znamená, že patrí do triedy výrokov, pričom o niektorých z nich sa vie, že sú pravdivé. Keď poviem „Je možné, že zajtra bude pršať“, tvrdenie „Zajtra bude pršať“ patrí do triedy výrokov „Prší v čase  $t$ “, kde  $t$  zastupuje rôzne časy. Do istej miery máme na mysli, že nevieme, či bude alebo nebude pršať, ale takisto sa domnievame, že je prípustné, aby tento výrok bol pravdivý, teda je hodnotou výrokovej funkcie, o ktorej vieme, že niektoré jej hodnoty sú pravdivé. Pochopíte, že mnohé bežné použitia slova „možný“ možno zaradiť do tejto kategórie. Tvrdiť o výroku, že je možný, teda znamená tvrdiť asi toto: „V danom výroku sa vyskytuje zložka, ktorú možno nahradiť premennou, na základe čoho sa z výroku stane výroková funkcia, ktorá je niekedy pravdivá.“ Preto

by ste nemali hovoriť, že výrok sám je možný, ale že je možný vzhľadom na určitú zložku. To je presnejšie vyjadrenie.

Keď poviem „Levy existujú“, nemám na mysli to isté ako tvrdením, že levy sú možné. Tvrdenie „Levy existujú“ totiž znamená, že výroková funkcia „ $x$  je lev“ je možná v tom zmysle, že levy sú, ale tvrdenie „Levy sú možné“ je celkom iné a neznamená, že náhodne vybrané konkrétne zviera môže byť levom, ale skôr znamená, že určitý *druh* zvierat nazývame „levy“. Tvrdením „Jednorožce sú možné“ chcete povedať, že nepoznáte nijaký dôvod, prečo by jednorožce nemohli jestvovať, čo nie je totožné s výrokom „Jednorožce existujú“. Tvrdením, že jednorožce sú možné, chcete vždy povedať niečo analogické ako výrokom „Je možné, že zajtra bude pršať“, konkrétne, že výrok „Jednorožce jestvujú“ patrí do určitej triedy výrokov, pričom o niektorých z nich je známe, že sú pravdivé a že opis jednorožca neobsahuje nič, čo by *naznačovalo* nemožnosť existencie takých zvierat.

Ak tvrdím, že výroková funkcia je možná, čím chcem povedať, že v niektorých prípadoch je pravdivá, vedome používam slovo „možný“ v nezvyčajnom zmysle. Pre svoju fundamentálnu ideu totiž potrebujem jediné slovo, ale v prirodzenom jazyku nemôžem nájsť nijaký výraz, ktorý by vyjadril, čo mám na mysli.

Po *druhé* sa zdôrazňuje, že tvrdenie, že nejaká vec existuje, znamená, že je v čase alebo v čase a priestore – v každom prípade v čase. To je bežný návrh, ale nemyslím si, že také používanie slov treba príliš podporovať. Po prvé, keby ste chceli povedať len toto, nebolo by totiž potrebné samostatné slovo. Po druhé, niekto by sa mohol pýtať, či v takom zmysle, v akom sa o veciach bežne hovorí, že existujú, nech ide o akýkoľvek zmysel slova „existovať“, by mohli niektoré veci existovať aj bez toho, aby boli v čase. Ortodoxná metafyzika zdôrazňuje, že skutočne reálne veci nie sú v čase, že byť v čase znamená byť viac-menej nereálny a že všetko, čo skutočne existuje, vôbec nie je v čase. Ortodoxná teológia tvrdí, že Boh nie je v čase. Nevidím dôvod, prečo definíciu existencie obmedzovať tak, aby sa vylúčil tento pojem existencie. Som náchylný domnievať sa, že niektoré veci nie sú v čase, a keďže máte k dispozícii výraz „byť v čase“, ktorý dostatočne vyjadruje, čo chcete povedať, slovo „existencia“ by som nemal používať v tomto zmysle.

Iná námietka proti tejto definícii spočíva v tom, že vôbec nevyhovuje môjmu používaniu slova „existencia“ v tejto diskusii, teda tomu používaniu, ktoré je bežné v matematike. Všimnite si existenčné teorémy. Keď napríklad poviete „Párne prvočíslo existuje“, nechcete tvrdiť, že číslo dva je v čase, ale máte na mysli, že o nejakom čísle sa dá povedať „Toto je párne a je prvočíslo“. Takéto výroky sa v matematike bežne nazývajú existenčné teorémy, t.j. stanovíte, že jestvuje taký a taký predmet, pričom ide o

matematický predmet logického druhu, o funkciu alebo číslo, teda vec, ktorá vôbec nemá vlastnosť byť v čase, nie o jednotlivinu, napríklad leva alebo jednorozca. Pre diskusiu o význame existencie z predchádzajúcich dvoch prednášok je dôležitý práve tento zmysel existenčných teorém. Domnievam sa, prirodzene, že tento zmysel slova „existencia“ možno vziať na jeho bežnejšie použitia a fakticky poskytuje kľúč k pochopeniu povahy bežných tvrdení, napríklad „Homér existuje“ alebo „Romulus neexistuje“ atď.

Teraz prejdem k *tretiemu* návrhu týkajúcemu sa existencie, ktorý takisto nie je neznámy. O určitom konkrétnom „tomto“ môžete povedať „Toto existuje“ v tom zmysle, že nejde o príznak, predstavu alebo všeobecninu. Nazdávam sa, že s týmto používaním slova „existencia“ sa spájajú zmätky, ktorých sa treba zbaviť. Ide o skutočne nebezpečné omyly. Po prvé, príznaky a predstavy musíme oddeliť od všeobecnín, lebo patria na rôzne úrovne. Príznaky a predstavy nepochybne existujú v rovnakom zmysle ako bežné veci, nech ide o akýkoľvek zmysel. Chcem tým povedať, že keď zatvoríte oči a predstavíte si nejakú vizuálnu scénu, vaše predstavy, ktoré v danej chvíli máte, nepochybne jestvujú. Sú to predstavy, niečo sa deje, a deje sa práve to, že sú pred vašou myslou a sú časťou sveta ako stoly, stoličky a čokoľvek iné. Tieto objekty sú celkom prípustné. Nazývate ich nereálnymi (ak ich takto nazývate) alebo pokladáte ich za nesúcna [non-existent] len preto, lebo sa nenachádzajú v bežných vzťahoch s inými predmetmi. Ak zavriete oči, predstavíte si vizuálnu scénu a vystríte ruku, aby ste sa predstavy dotkli, nebudete mať hmatový vnem, ba dokonca nemusíte mať ani predstavu hmatového vnemu. Nebudete mať bežnú koreláciu zraku a hmatu. Predstavu ťažkého dubového stola odstránite bez akejkolvek svalovej námahy, čo neplatí pri dubových stoloch, ktoré skutočne vidíte. Všeobecné vzájomné vzťahy medzi vašimi predstavami sa celkom odlišujú od vzájomných vzťahov medzi tým, čo sa nazýva „reálne“ objekty. To však neznamená, že predstavy sú nereálne. Iba to znamená, že nepatria do fyziky. Pravda, uvedomujem si, že viera vo fyzický<sup>a</sup> svet ustanovila akúsi vládu teroru. S dešpektom máte hľadieť na všetko, čo nepatrí do fyzického sveta. To je však veľmi nespravodlivé voči veciam, ktoré doň nepatria. Jestvujú práve tak ako jestvujú veci, ktoré do fyzického sveta patria. Fyzický svet je akousi vládnuou aristokraciou, ktorá nejako spôsobila, že so všetkým ostatným sa zaobchádza s dešpektom. Takýto postoj nie je hodný filozofa. Aj k veciam, ktoré nepatria do fyzického sveta, a sem treba zaradiť aj predstavy, by sme mali pristupovať s rovnakým rešpektom.

„Príznaky“ sa zrejme majú odlišovať od „predstav“ v tom, že svojou povahou ide o halucinácie, teda nielen si ich predstavujeme, ale súvisia aj s vierou. Takisto sú celkom reálne. Jediná zvláštnosť sa týka ich korelácií. Macbeth vidí dýku. Keby sa jej pokúsil dotknúť, nemal by nijaký hmatový

vnem. Z toho však nevyplýva, že *nevidel* dýku, ale iba to, že sa jej *nedotkol*. V žiadnom prípade na základe toho nemožno usúdiť, že zrakový vnem nejestvoval. Znamená to iba toľko, že vzájomné vzťahy medzi zrakom a hmatom sú bežným, ale nie univerzálnym pravidlom. Univerzálnosť pravidla predstierame tak, že ak mu nejaká vec nevyhovuje, tvrdíme, že je nereálna. Poviete: „Každý človek, ktorý je človekom, urobí to a to.“ Potom nájdete človeka, ktorý to neurobí, a poviete, že nie je človekom. Dýky, ktorých sa nemôžete dotknúť, predstavujú rovnaký prípad.

Na inom mieste som vysvetlil, v akom zmysle sú príznaky nereálne.<sup>1</sup> Bezprostredný predmet, ktorý pri pohľade na „skutočného“ človeka vidíte, je celým systémom jednotlivín, ktoré patria k sebe a spolu utvárajú rôzne „javenia sa“ [appearances] tohto človeka preňho samého aj pre iných. Ak na druhej strane vidíte príznak človeka, ide o izolovanú jednotlivinu, ktorá nezapadá do nejakého systému tak, ako doňho zapadá jednotlivina, ktorú nazývame javom „skutočného“ človeka. Príznak je takisto časťou sveta ako bežný zmyslový údaj, ale nevystupuje v bežných vzťahoch, a teda vedie k nesprávnym inferenciám a stáva sa klamlivým.

Prejdime k všeobecninám. Ak o jednotlivine poviem, že existuje, určite nechcem povedať, že nie je všeobecninou. Tvrdenie, podľa ktorého jednotlivina nie je všeobecninou, je celkom nezmyselné – nie je nepravdivé, ale absolútne nezmyselné. Na miesto všeobecniny nikdy nemôžete umiestniť jednotlivinu a naopak. Tvrdenia „*a* nie je *b*“ alebo „*a* je *b*“ implikujú, že *a* a *b* sú rovnakého logického typu. Keď o všeobecnine poviem, že existuje, mal by som tým mieniť niečo iné ako tvrdením, že jednotliviny existujú. Napríklad proti vášmu tvrdeniu „V spektre medzi modrou a žltou existujú farby“, pričom farby sa v ňom chápu ako všeobecniny, nemožno nič namietat'. Chcete jednoducho povedať, že výroková funkcia „*x* je farbou medzi modrou a žltou“ patrí medzi výrokové funkcie, ktoré môžu byť pravdivé. Avšak *x*, ktoré sa v nej vyskytuje, nie je jednotlivinou, ale všeobecninou. Dospievate teda k faktu, že najzákladnejším pojmom existencie je pojem, ktorý som rozpracoval v predposlednej prednáške, teda pojem niekedy pravdivej alebo, inými slovami, možnej výrokovej funkcie. Ako sme videli, rozdiel medzi tzv. reálnou existenciou a existenciou v ľudskej predstavivosti alebo v mojej subjektívnej aktivite súvisí len s koreláciami. Chcem tým povedať, že všetkému, čo sa vám javí, chcete mylne pripísať nejakú vznešenejšiu formu existencie, ak sa spája s inými vecami tak, ako súvisí spôsob, ako sa Sokrates javí vám, s tým, ako sa javí ostatným ľuďom. Keby nejestvovali ostatné súvisiace Sokratove javenia sa, ktoré prirodzene očakávate, tvrdili by ste, že existoval len vo vašej predstavivosti. To však neznamená, že jav, ktorý vidíte, nebude časťou sveta, pokiaľ v ňom nebudú aj ostatné korelované javy. Časťou reálneho sveta bude, ale nebude vystupovať v takých vzťahoch, aké

očakávate. To sa týka vnímania a predstavovania. Predstavované veci nie sú v takých istých vzájomných vzťahoch ako vnímané veci. Ak sa chcete hlbšie zaoberať touto otázkou, v januárovom čísle časopisu *The Monist* z roku 1915 nájdete moju stať venovanú tejto problematike.<sup>b</sup>

Teraz prejdem k vlastnej téme dnešnej prednášky, ale musím sa ňou zaoberať len zbežne. Je ňou teória typov a definícia tried. Predovšetkým treba zdôrazniť, ako si všetci zrejme uvedomujete, že keď vo formálnej logike postupujete bezstarostne, veľmi ľahko dospejete ku kontradikciám. Mnohé z nich sú dlho známe, niektoré dokonca od čias Grékov. Len celkom nedávno sa však objavilo, že súvisia s matematikou a že bežný matematik do nich ľahko upadne, keď prejde do sféry logiky a nedáva si dobrý pozor. Žiaľ, matematické kontradikcie sa dajú ťažšie vysvetliť a tie, ktoré možno ľahko vysvetliť, nám pripadajú len ako obyčajné hádanky alebo triky.

Môžete začať otázkou, či jestvuje alebo nejestvuje najväčšie kardinálne číslo. Každá trieda vecí, na ktorú si spomeniete, má nejaké kardinálne číslo. To jednoducho vyplýva z definície kardinálnych čísel ako tried podobných tried. Mohli by ste byť náchylní prijať predpoklad, že trieda všetkých vecí na svete bude mať toľko prvkov, koľko možno rozumne očakávať, že ich nejaká trieda vôbec môže mať. Jednoduchý človek by sa domnieval, že nemôžete mať väčšiu triedu, než je trieda všetkých vecí na svete. Na druhej strane možno ľahko dokázať, že keď vyberiete niektoré prvky triedy, pričom výbery uskutočnite všetkými mysliteľnými spôsobmi, počet rôznych realizovateľných výberov bude väčší než pôvodný počet prvkov. Ľahko sa to dá pochopiť pri malých číslach. Predstavte si triedu s tromi číslami  $a$ ,  $b$  a  $c$ . Do prvého možného výberu nezaradíte nijaké číslo. Ďalšie budú obsahovať samostatné  $a$ , samostatné  $b$  a samostatné  $c$ . Potom nasledujú  $bc$ ,  $ca$ ,  $ab$ ,  $abc$ , čím ste dostali všetkých osem (t.j.  $2^3$ ) možností. Vo všeobecnosti, ak máte  $n$  prvkov, máte  $2^n$  možností. Veľmi ľahko sa dá dokázať, že  $2^n$  je vždy väčšie ako  $n$  bez ohľadu na to, či  $n$  je alebo nie je konečné číslo. Zistíte, že celkový počet vecí na svete nie je taký veľký ako počet tried, ktoré z nich možno utvoriť. Chceme vás požiadať, aby ste všetky tieto tvrdenia pokladali za dané, lebo nemáme čas na dôkazy. Nájdete ich v Cantorovom diele. Vidíte teda, že celkový počet vecí na svete vôbec nie je najväčšie číslo. Naopak, existuje hierarchia čísel, ktoré sú väčšie než počet prvkov. Preto sa na pohľad zdá, že ste dospeli ku kontradikcii. V skutočnosti však máte presný aritmetický dôkaz, že na nebi a na zemi je *menej* vecí, než si predstavujeme v *našej* filozofii. Vidieť, ako je filozofia vpredu.

Je teda nevyhnutné odlišiť triedy a jednotliviny. Vidíte, že je nevyhnutné, že trieda, ktorú tvoria dve jednotliviny, nie je sama jednotlivinou, a to treba rozšíriť všetkými možnými spôsobmi, t.j. musíte povedať, že o existencii tried nemožno hovoriť v rovnakom zmysle ako o existencii jednotlivín.

Triedy jestvujú v inom zmysle než jednotliviny. Keby totiž existovali v tom istom zmysle, svet pozostávajúci z troch jednotlivín, a teda z ôsmich tried, by obsahoval najmenej jedenásť vecí. Ako kedysi zdôraznil čínsky filozof, sivohnedá krava a červenohnedý kôň sú dohromady tri veci: samostatne sú dve a dohromady tvoria ďalšiu vec, teda sú tri.

Teraz prejdem ku kontradikcii týkajúcej sa tried, ktoré nie sú prvkami seba samých. Vo všeobecnosti by ste netvrdili, že trieda môže byť prvkom seba samej. Napríklad trieda všetkých lyžíc na svete nie je lyžica. Alebo trieda všetkých ľudských bytostí na svete nie je ľudská bytosť. Za normálnych okolností nepredpokladáte, že nejaká trieda vecí bude sama prvkom tejto triedy. Evidentne sú však výnimky. Ak napríklad zo všetkých vecí na svete, ktoré nie sú lyžicami, utvoríte triedu, evidentne nedostanete lyžicu (ako by ste povedali). To sa všeobecne týka negatívnych tried [negative classes]. A nielen ich. Ak totiž na chvíľu predpokladáte, že triedy sú veci v rovnakom zmysle ako sú vecami veci, musíte povedať, že trieda všetkých vecí na svete je takisto vecou na svete, a teda je prvkom seba samej. Nepochybne by ste si mysleli, že je jasné, že trieda všetkých tried na svete je takisto triedou. To by podľa mňa prijala väčšina ľudí, a teda máte triedu, ktorá je prvkom seba samej. Ak má vôbec zmysel pýtať sa, či trieda je alebo nie je prvkom seba samej, potom určite zistíte, že všetky triedy známe z každodenného života nie sú prvkami seba samých. Ak je to tak, môžete utvoriť triedu všetkých tried, ktoré nie sú prvkami seba samých, a potom sa môžete pýtať, či táto trieda je alebo nie je prvkom seba samej.

Najprv pripusťme, že je prvkom seba samej. V tomto prípade patrí medzi triedy, ktoré nie sú prvkami seba samých, t.j. nie je prvkom seba samej. Potom predpokladajme, že nie je prvkom seba samej. V takom prípade nepatrí medzi triedy, ktoré nie sú prvkami seba samých, t.j. patrí k triedam, ktoré sú prvkami seba samých, a teda je prvkom seba samej. Obe hypotézy teda vedú ku kontradikcii. Ak je prvkom seba samej, nie je svojím prvkom, a ak ním nie je, tak je prvkom seba samej.

Táto kontradikcia je veľmi zaujímavá. Jej podobu môžete modifikovať, pričom niektoré modifikácie budú platné, iné neplatné. Kedysi som navrhol jej neplatnú podobu, konkrétne otázku, či holič holí alebo neholí sám seba. Holiča môžete definovať ako „človeka, ktorý holí všetkých a len tých, ktorí neholia seba samých“. Otázka znie, či holič holí sám seba. Kontradikciu v tejto podobe možno ľahko vyriešiť. V predchádzajúcom prípade je však podľa mňa zrejmé, že kontradikcie sa môžete zbaviť len tak, že celú otázku, či trieda je alebo nie je prvkom seba samej, vyhlásite za nezmyselnú, t.j. nijaká trieda nemôže byť ani nemôže byť prvkom seba samej a že dokonca to ani nemožno pravdivo povedať, lebo slová v tejto podobe sú len zvukom bez významu. Súvisí to so skutočnosťou, že triedy – ako ukážem – sú

neúplné symboly v rovnakom zmysle ako deskripcie, o ktorých som hovoril minule. Ak sa pýtate, či trieda je alebo nie je prvkom seba samej, hovoríte nezmysly, lebo keď výrok, ktorý má byť o triede, úplne vyjadrite, nebude sa v ňom trieda vôbec zmieňovať a vôbec o nej nebude. Ak tvrdenie o triede má byť zmysluplné, a nie nezmyselné, je podľa mňa absolútne nevyhnutné, aby sa dalo preložiť do takej podoby, v ktorej sa trieda vôbec nezmieňuje. Tvrdenie „Daná trieda je alebo nie je prvkom seba samej“ sa takto preložiť nedá. Podobá sa to situácii pri deskripciách: symbol pre triedu je neúplným symbolom; v skutočnosti nezastupuje časť propozícií, v ktorých symbolických vyjadreniach sa vyskytuje, ale v správnej analýze výrokov sa tento symbol rozložil a zmizol.

Môžem spomenúť aj ďalšiu, najstaršiu kontradikciu. Ide o Epimenidovo tvrdenie „Všetci Kréťania sú luhári“.° Epimenides bol človek, ktorý bez prerušenia spal šesťdesiat rokov, a poznámku, že všetci Kréťania sú luhári, podľa mňa vyslovil, keď sa prebral z tohto zdriemnutia. Jednoduchšia formulácia znie: ak niekto tvrdí „Klamem“, klame alebo neklame? Ak klame, robí práve to, čo tvrdí, teda hovorí pravdu a neklame. Ak na druhej strane neklame, potom jeho tvrdenie, že klame, je pravdivé a robí to, čo hovorí, a teda klame. Ide o starodávnu hádanku a všetci ju pokladali len za vtip, kým sa nezistilo, že súvisí s praktickými a dôležitými problémami, napríklad s otázkou, či existuje najväčšie kardinálne alebo ordinálne číslo. Potom sa aspoň tieto kontradikcie brali vážne. Človek, ktorý tvrdí „Klamem“, v skutočnosti tyrdí „Jestvuje výrok, ktorý tvrdím, a tento výrok je nepravdivý“. Pravdepodobne takto chápeme klamanie. Aby sa kontradikcia ukázala, musíte celé jeho tvrdenie pokladať za výrok, na ktorý sa jeho tvrdenie vzťahuje, t.j. slovo „výrok“ v jeho výpovedi „Jestvuje výrok, ktorý tvrdím, a tento výrok je nepravdivý“ treba chápať tak, že jeho výpoveď zaraďuje medzi výroky v tom zmysle, že tvrdí nepravdivý výrok. Musíte teda predpokladať, že máte určitý súhrn [totality], konkrétne súhrn výrokov, do ktorého však patria prvky, ktoré možno definovať len pomocou seba samých. Význam tvrdenia „Jestvuje výrok, ktorý tvrdím, a tento výrok je nepravdivý“ možno totiž nájsť len na základe referencie na súhrn výrokov. Neuvádzate, o ktorom výroku spomedzi všetkých výrokov na svete tvrdíte, že je nepravdivý. Predpokladá sa teda, že súhrn výrokov máte pred sebou a že jeden z nich je nepravdivý, hoci nehovoríte, ktorý z nich. Ak najprv predpokladáte, že súhrn výrokov máte pred sebou, takže bez vyčlenenia konkrétneho výroku môžete povedať „Niektorý výrok z tohto súhrnu je nepravdivý“, a potom vaše tvrdenie „Niektorý výrok z tohto súhrnu je nepravdivý“ zaradíte do daného súhrnu, celkom evidentne sa dostávate do bludného kruhu. S takou istou situáciou sa stretávate pri parodoxe klamára. Najprv sa predpokladá, že máte k dispozícii triedu výrokov, pričom o niektorom z nich tvrdíte, že je

nepravdivý, a potom sa ukáže, že aj vaše tvrdenie patrí do danej triedy, takže je evidentne chybné predpokladať, že máte k dispozícii úplnú triedu. Ak chcete niečo povedať o „všetkých výrokoch“, najprv budete musieť výroky definovať tak, aby ste vylúčili tie, ktoré referujú na všetky výroky vopred definovaného druhu. Z toho vyplýva, že slovo „výrok“, ako ho bežne používame, nemá význam a že výroky musíme rozdeliť do tried, pričom platí, že môžeme utvoriť tvrdenia o všetkých výrokoch danej triedy, ale naše tvrdenia nebudú jej prvkami. Napríklad môžem povedať „Všetky atomárne výroky sú pravdivé alebo nepravdivé“, ale tento výrok sám nebude atomárny. Ak bez obmedzenia hovoríte „Všetky výroky sú pravdivé alebo nepravdivé“, vyslovujete nezmysel. V opačnom prípade by to bol takisto výrok a patril by do svojho rozsahu. Zákon vylúčeného tretieho v danej formulácii je teda zvukom bez významu. Výroky musíte rozdeliť do rôznych typov a môžete začať atomárnymi výroky alebo, ak chcete, výroky, ktoré vôbec nerefekujú na triedy výrokov. Potom zoberiete výroky, ktoré referujú na triedy výrokov prvého druhu. Výroky, ktoré referujú na triedy výrokov prvého typu, môžete nazvať výroky druhého typu atď.

Ak to aplikujete na človeka, ktorý hovorí „Klamem“, zistíte, že kontradikcia zmizne, lebo musí povedať, akým typom klamára je. Ak povie „Tvrďím nepravdivý výrok prvého typu“, v skutočnosti vysloví výrok druhého typu, lebo referuje na súhrn výrokov prvého typu. Nie je teda pravda, že tvrdí nepravdivý výrok prvého typu, a teda bude klamať. Analogicky, ak povie, že tvrdí nepravdivý výrok 30000. typu, vysloví tvrdenie 30001. typu, takže naďalej bude klamár. Protiargument, ktorý mal dokázať, že zároveň nie je klamár, zlyhal.

Možno stanoviť, že nijaký súhrn nemôže byť prvkom seba samého. To sa týka tried. Napríklad súhrn tried vo svete nemôže byť triedou v tom istom zmysle ako spomínané triedy. Musíme teda rozlíšiť hierarchiu tried. Začneme triedami, ktoré sa skladajú len z jednotlivín: dostaneme triedy prvého typu. Potom prejdeme k triedam, ktorých prvky sú triedy prvého typu: získame druhý typ. Potom prejdeme k triedam, ktorých prvky tvoria triedy druhého typu: to bude tretí typ atď. Je vylúčené, aby trieda jedného typu buď bola, alebo nebola totožná s triedou iného typu. To sa týka otázky, o ktorej som hovoril pred chvíľou, t.j. koľko vecí je na svete. Predpokladajme, že na svete sú tri jednotliviny. Ako som vysvetlil, existuje osem tried jednotlivín. Bude jestvovať  $2^8$  (t.j. 256) tried tried jednotlivín a  $2^{256}$  tried tried jednotlivín atď. Z toho nevzniká nijaká kontradikcia. Odpoveď na otázku „Jestvuje alebo nejestvuje najväčšie kardinálne číslo?“ závisí od toho, či sa obmedzíte alebo neobmedzíte len na jeden typ. V rámci každého typu jestvuje najväčšie kardinálne číslo, konkrétne počet prvkov daného typu, ale vždy môžete nájsť väčšie číslo, keď prejdete k nasledujúcemu typu. Také veľké číslo teda



nejestvuje, ale v dostatočne vysokom type môžete nájsť väčšie číslo. Argument má dve strany: v jednom prípade je typ daný a v druhom prípade nie je daný.

Kvôli stručnosti som hovoril tak, akoby všetky tieto rozmanité veci naozaj jestvovali. To je, prirodzene, nezmysel. Jestvujú jednotliviny, ale keď prejdeme k triedam, triedam tried a triedam tried tried, hovoríme o logických fikciách. Takisto nebude správne tvrdiť, že takéto veci nejestvujú. Nemožno zmysluplne povedať „Také veci jestvujú“, ak slovo „jestvovať“ sa používa v rovnakom zmysle ako v tvrdení „Jednotliviny jestvujú“. Vo výroku „Jednotliviny jestvujú“ musí mať výraz „jestvovať“ iný význam ako vo výroku „Triedy jestvujú“. Oba výroky môžu byť pravdivé, pokiaľ má vhodné rôzne významy. Na druhej strane, ak sa v oboch výrokoch používa v tom istom zmysle, potom aspoň jeden z nich musí byť nezmyselný – nie nepravdivý, ale nezmyselný. Potom vzniká otázka, v akom zmysle možno povedať „Triedy jestvujú“ alebo, inými slovami, čo mienite tvrdením, v ktorom sa podľa všetkého vyskytuje trieda? Po prvé, čo by ste chceli povedať o triedach? Presne to isté, čo by ste chceli povedať o výrokových funkciách [propositional function]. O výrokovej funkcii môžete povedať, že je niekedy pravdivá. V tom istom zmysle sa o triede hovorí, že má prvky. Chcete povedať, že výroková funkcia je pravdivá presne pre sto hodnôt premenných. V rovnakom zmysle sa hovorí, že trieda má sto prvkov. Keď zanedbáme náhodnú a irelevantnú jazykovú formu, platí, že všetko, čo sa hovorí o triedach, sa takisto hovorí o výrokových funkciách, avšak s určitou výhradou, ktorú musím teraz vysvetliť.

Všimnime si dve výrokové funkcie „ $x$  je človek“ a „ $x$  je neoperený dvojnožec“. Z formálneho hľadiska sú ekvivalentné, t.j. keď je jedna pravdivá, je pravdivá aj druhá a naopak. Niečo z toho, čo môžete povedať o nejakej výrokovej funkcii, nemusí nevyhnutne zostať pravdivé, ak ju nahradíte formálne ekvivalentnou výrokovou funkciou. Napríklad výroková funkcia „ $x$  je človek“ sa týka pojmu ľudskosti. To neplatí o výrokovej funkcii „ $x$  je neoperený dvojnožec“. Alebo vaša výpoveď „Niektorí tvrdia, že ten a ten je človek“ obsahuje výrokovú funkciu „ $x$  je človek“, ale nie „ $x$  je neoperený dvojnožec“. Niečo z toho, čo môžete povedať o určitej výrokovej funkcii, nebude pravdivé, ak ju nahradíte inou formálne ekvivalentnou výrokovou funkciou. Na druhej strane ľubovoľné tvrdenie o výrokovej funkcii, ktoré zostane pravdivé, resp. nepravdivé, keď ju nahradíte inou formálne ekvivalentnou výrokovou funkciou, možno pokladať za tvrdenie o triede, ktorá sa spája s danou výrokovou funkciou. Chceme, aby ste slová *možno pokladať* chápali v striktnom zmysle. Používam ich namiesto slova *je*, lebo *je* by bolo nepravdivé. „Extenzionálne“ tvrdenia o funkciách sú také, ktoré zostanú pravdivé, ak do nich dosadíte ľubovoľnú inú formálne ekvivalentnú

funkciu. Práve tieto tvrdenia možno chápať ako tvrdenia o triedach. Ak máte neextenzionálne tvrdenie o funkcii, vždy môžete z neho odvodiť do istej miery podobné extenzionálne tvrdenie, t.j. jestvuje nejaká funkcia, ktorá je formálne ekvivalentná so spomínanou funkciou, o ktorej je dané tvrdenie pravdivé. Toto tvrdenie, ktoré odvodíte z pôvodného tvrdenia, bude extenzionálne. O ľubovoľných dvoch formálne ekvivalentných funkciách vždy bude príslušné tvrdenie buď pravdivé, alebo nepravdivé, a odvodené extenzionálne tvrdenie možno pokladať za tvrdenie o asociovanej triede. Tvrdenie „Trieda ľudí má také a také množstvo prvkov“, t.j. „Na svete je toľko a toľko ľudí“, možno odvodiť z tvrdenia, že výrokovú funkciu „ $x$  je človek“ spĺňa určitý počet hodnôt  $x$ , a bude mať extenzionálnu podobu, ak ho preformulujeme takto: „Jestvuje funkcia formálne ekvivalentná funkcii ' $x$  je človek', ktorá je pravdivá pre taký a taký počet hodnôt  $x$ .“ Takto by som chcel konkretizovať to, čo mám na mysli tvrdením „Trieda ľudí má taký a taký počet prvkov“. Takto pochopíte, že všetky formálne vlastnosti tried, každé ich formálne využitie v matematike možno nájsť aj bez toho, aby sme aspoň na chvíľu predpokladali, že triedy jestvujú, teda bez predpokladu, že výrok [proposition], v ktorom sa vyskytuje symbol pre triedu, naozaj obsahuje zložku zodpovedajúcu tomuto symbolu. Keď ho budeme správne analyzovať, symbol sa stratí práve tak, ako sa stratia deskripcie, keď sa správne analyzujú výroky, ktoré ich obsahujú.

Okrem problémov, o ktorých som sa už zmienil, naša teória rieši aj určité ťažkosti, na ktoré naráža bežnejší názor na triedy. Jedna z ťažkostí sa týka prázdnej triedy, t.j. triedy, ktorá nemá nijaké prvky, s čím sa na rydzo extenzionálnej úrovni dá ťažko narábať. Iná ťažkosť sa týka jednoprvkových tried. Podľa bežného názoru na triedy by platilo, že trieda s jedným prvkom je totožná s týmto prvkom. To vedie k nesmiernym ťažkostiam, lebo v takomto prípade je daný prvok prvkom tejto triedy, konkrétne seba samého. Zoberte do úvahy napríklad triedu „obecenstvá prednášok na Gordon Square“.<sup>d</sup> Evidentne ide o triedu tried a táto trieda má pravdepodobne len jeden prvok, ktorý sa skladá z viacerých prvkov (aspoň zatiaľ). Keby ste teda triedu obecenstiev prednášok na Gordon Square mali stotožniť s obecenstvom jedinej prednášky na Gordon Square, museli by ste povedať, že má jeden prvok, a takisto že má dvadsať prvkov. Dostali by ste sa do protirečenia, lebo toto obecenstvo má viac ako jedného člena, ale trieda obecenstiev na Gordon Square má len jeden prvok. Vo všeobecnosti, ak máte ľubovoľnú skupinu [collection] viacerých objektov tvoriacich triedu, môžete utvoriť triedu, ktorej jediným prvkom je daná trieda. Trieda, ktorej jediným prvkom je daná trieda, bude mať jeden prvok, hoci tento prvok má viac prvkov. To je jeden z dôvodov, prečo musíte odlišiť jednoprvkovú triedu od jej jediného prvku. Iný dôvod spočíva v tom, že ak to neurobíte, bude táto trieda prvkom

seba samej, proti čomu možno namietat', ako sme už v tejto prednáške videli. Vypustil som detaily súvisiace so skutočnosťou, že dve formálne ekvivalentné funkcie môžu byť rôznych typov. Nájdete to v *Principia Mathematica*, na strane 20 a v tretej kapitole úvodu.

Nepovedal som všetko, čo by som mal uviesť o tejto problematike. Teóriou typov som sa mal zaoberať trochu podrobnejšie. Teória typov je teóriou symbolov, nie vecí. V správnom logickom jazyku by to bolo celkom jasné. Problém, ktorý tu vzniká, pramení z nášho zakoreneného zvyku pomenúvať to, čo sa nedá pomenovať. V správnom logickom jazyku by sme sa o to nepokúšali. Presne povedané, pomenovať možno len jednotliviny. V tom zmysle, v akom jestvujú jednotliviny, nemôžete pravdivo ani nepravdivo povedať, že jestvuje aj niečo iné. Slovo „jestvovať“ je „systematicky viacznačné“, teda má nekonečný počet rôznych významov, ktoré treba odlišovať.

### *Diskusia*

*Otázka:* Mohli by ste všetky tieto triedy, triedy tried atď. zoskupiť?

*Pán Russell:* Vo všetkých prípadoch ide o fikcie, ale zároveň o rôzne fikcie. Keď poviete „Jestvujú triedy jednotlivín“, výraz „jestvovať“ treba rozšíriť a vysvetliť. Keď vysvetlíte, čo ste mali skutočne na mysli – alebo čo ste mali mať na mysli – uvidíte, že je to niečo celkom iné, než ste sa domnievali. Keď prejdete k tvrdeniu „Jestvujú triedy tried jednotlivín“, bude uvedený proces rozširovania a úplného zaznamenávania toho, čo máte na mysli, odlišný. Slovo „jestvovať“ má nekonečne mnoho významov. Pokiaľ máte na zreteli hierarchiu tried, je prvý z nich len základný.

*Otázka:* Zaujímalo ma, či je tu analógia s priestormi, kde prvé tri rozmery sú skutočné a ostatné len symbolické. Vidím v tom rozdiel. Dimenzie vyššieho rádu jestvujú, ale môžete ich zoskupiť.

*Pán Russell:* Je len jeden – prvý a fundamentálny – význam slova „jestvovať“, ktorý s týka jednotlivín, ale keď prejdete k triedam, dostanete sa tak ďaleko od toho, čo jestvuje, akoby ste prešli k triedam tried. Vo fyzikálnom [physical] svete triedy vôbec nie sú. Jednotliviny jestvujú, ale nie triedy. Význam slova „jestvovať“ bude celkom odlišný vo vete „Vesmír jestvuje“ než vo vete „Jednotlivina jestvuje“, ktorá znamená, že „výroková funkcia 'x je jednotlivina' je niekedy pravdivá“.

Všetky tieto výroky sú o symboloch. Nie sú o veciach samých a súvisia s „typmi“. Nemal by som zabudnúť zdôrazniť jednu dôležitú skutočnosť, že vzťah symbolu k tomu, čo znamená, je pri rôznych typoch iný. Teraz nehovorím o hierarchii tried atď., ale vzťah predikátu k tomu, čo znamená, je iný ako vzťah mena k tomu, čo znamená. Na rozdiel od bežnej predstavy nejestvuje jediný pojem „významu“, takže sa nedá jednotne povedať „Všetky symboly majú význam“, ale je nekonečný počet rôznych spôsobov značenia

nia, t.j. rôznych druhov vzťahov symbolu k tomu, čo symbolizuje, ktoré sú celkom rozdielne. Napríklad vzťah výroku k faktu sa celkom odlišuje od vzťahu mena k jednotlivine, ako môžete vidieť na skutočnosti, že s každým faktom sú vo vzťahu dva výroky, čo neplatí pre mená. To ukazuje, že vzťah výroku k faktu sa celkom odlišuje od vzťahu mena k jednotlivine. Nesmiete predpokladať, že okrem toho existuje aj iný spôsob, ako by ste sa mohli dostať k faktom pomocou pomenovania. K veci, ku ktorej sa chcete dostať, sa dostanete len pomocou symbolu správneho druhu, ktorý vás k nej dovedie po primeranej ceste. Táto skutočná filozofická pravda leží v základoch celej teórie typov.

## 8. Odbočka do metafyziky: čo jestvuje?

Dostali sme sa k poslednej prednáške tohto kurzu a chcel by som stručne zhrnúť niekoľko výsledkov predchádzajúcich prednášok tak, že ukážem význam téz, ktoré som obhajoval, pre rôzne metafyzické problémy. Doteraz som sa zaoberal tzv. filozofickou gramatikou a obávam sa, že som vás počas týchto skúmaní viedol cez mnoho veľmi suchých a prašných oblastí. Nazdávam sa však, že filozofická gramatika má omnoho väčší význam, než sa zvyčajne domnievame. Myslím si, že prakticky každá tradičná metafyzika je plná omylov spôsobených zlou gramatikou a že takmer všetky tradičné metafyzické problémy a tradičné metafyzické riešenia, resp. zdanlivé riešenia, pramenia z neschopnosti robiť také rozdiely v rámci filozofickej gramatiky, o ktorých sme hovorili v predchádzajúcich prednáškach.

Ako veľmi jednoduchý príklad si vezmite filozofiu aritmetiky. Ak si myslíte, že 1, 2, 3, 4 a ostatné čísla sú v nejakom zmysle entitami, ak si myslíte, že vo sfére bytia sa vyskytujú predmety označené týmito menami, predpokladáte veľmi dôležitý aparát, ktorým by sa vaša metafyzika mala zaoberať, a ponúkate určitú analýzu aritmetických výrokov. Ak napríklad poviete, že  $2 + 2 = 4$ , predpokladáte, že formulujete proposíciu, ktorá ako svoje zložky obsahuje čísla 2 a 4, čo má pre vás všeobecný metafyzický postoj rozmanité dôsledky. Keby naše doktríny obsahovali aspoň trochu pravdy, všetky čísla by boli tzv. logickými fikciami. Čísla sú triedy tried a triedy sú logické fikcie, takže čísla sú akési fikcie na druhú, fikcie fikcií. Tieto zvláštne entity, ktoré sa nazývajú čísla, teda nepatria medzi základné zložky vášho sveta. V mnohých iných prípadoch platí to isté.

Jeden cieľ, ktorý moje prednášky sledovali, sa týka zdôvodnenia analýzy, t.j. zdôvodnenia logického atomizmu, teórie, podľa ktorej môžete aspoň teoreticky, ak nie prakticky, nájsť základné jednoduché entity, z ktorých svet pozostáva, a že jednoduché entity sú reálne v takom zmysle ako nič iné. Pokúšal som sa vysvetliť, že je nekonečný počet druhov jednoduchých entít.

Existujú jednotliviny, vlastnosti a vzťahy rôznych rádov, celá hierarchia rôznych druhov jednoduchých entít, ale ak máme pravdu, všetky z nich sú reálne v takom zmysle, ktorý je špecifický len pre ne a pre nič iné. Vo svete potom nájdete už len *fakty*, ktoré výrokmi tvrdia alebo popierajú a nie sú pravými entitami v rovnakom zmysle ako ich zložky. Potvrďuje to skutočnosť, že sa nedajú pomenovať. Môžete ich tvrdiť, popierať, uvažovať o nich, ale nie pomenovať, lebo nie sú na to, aby sa pomenovali, hoci v inom zmysle platí, že svet nemôžete poznať, pokiaľ nepoznáte fakty, z ktorých sa skladajú pravdy sveta. Poznať fakty je však niečo iné ako poznať jednoduché entity.

Iný cieľ mojich prednášok stelesňuje maxima nazvaná Occamova britva. V praxi znamená asi toto: Zoberte do úvahy nejakú vedu, napríklad fyziku. Máte určitý súbor doktrín, triedu symbolicky vyjadrených propozícií (slová zaradujem medzi symboly) a domnievate sa, že máte dôvod veriť, že všetky propozície sú pri správnej interpretácii určite pravdivé, ale nevíete, čo je skutočným významom symbolov, ktoré používate. Význam, ktorý majú v *použití*, treba vysvetliť pragmaticky: pre vás majú určitú praktickú alebo emocionálnu zmysluplnosť, čo je údaj, ktorý máte k dispozícii, ale logická zmysluplnosť nie je takým údajom a treba ju hľadať. Keď analyzujete vedu akou je fyzika, skúmate tieto propozície, aby ste našli minimálny empirický aparát alebo minimálny aparát, ktorý nemusí byť celkom empirický, z ktorého ich môžete vybudovať. Aký je najmenší počet jednoduchých nedefinovaných vecí a nedokázaných premís, pomocou ktorých môžete definovať to, čo treba definovať, a dokázať to, čo treba dokázať? Z akéhokolvek pohľadu, ktorý si zvolíte, nebude tento problém vôbec jednoduchý, ale naopak veľmi zložitý. Vyžaduje prepracovanú logickú techniku a v týchto prednáškach som načrtnol jej predbežné a prvé kroky. Problémy, o ktorých som hovoril, pravdepodobne nevyriešite, ak k nim budete pristupovať priamo, len s bežnými schopnosťami, ktoré nadobudnete pri čítaní alebo štúdiu tradičnej filozofie. Potrebujete spomínaný aparát symbolickej logiky. (Nazývať tento predmet symbolickou logikou je neadekvátne. Mal by som ho nazvať jednoducho logikou, lebo nič iné nie je logikou, ale znelo by to arogantne, a preto s tým váham.)

Teraz si na chvíľu zoberme ako príklad fyziku. V prácach fyzikov vidíte, že hmotu redukujú na určité prvky – atómy, ióny, korpuskuly a podobne. V každom prípade sa pri fyzikálnej analýze hmoty chcete dostať k veľmi malým čiastočkám hmoty, ktoré sa stále podobajú hmote v tom, že trvajú v čase a pohybujú sa v priestore. Všetky z nich naozaj majú bežné vlastnosti fyzikálnej hmoty, nie hmoty známej z každodenného života – nemajú chuť, vôňu ani ich nemožno vidieť voľným okom – ale vlastnosti, ktoré hneď objavíte, keď z bežného života prejdete do fyziky. Tvrdím, že tieto veci nie

sú základnými [ultimate] zložkami hmoty v žiadnom metafyzickom zmysle. Už krátka úvaha ukáže, že ide o logické fikcie v spomínanom zmysle. Moje tvrdenie môže zniet' trochu dogmaticky. Všetky veci, ktoré fyzici spomínajú, môžu v skutočnosti existovať, ale nie je možné, aby sme niekedy našli nejaký dôvod v prospech predpokladu, že existujú. Pri takej analýze sa bežne dostanete do podobnej situácie. Zistíte, že ak určitú vec zavediete ako metafyzickú entitu, buď môžete dogmaticky predpokladať, že je reálna, a potom sa nedá formulovať nijaký argument pre ani proti jej realite, alebo namiesto toho môžete skonštruovať logickú fikciu s tými istými formálnymi vlastnosťami alebo skôr s formálne analogickými formálnymi vlastnosťami ako má predpokladaná metafyzická entita, pričom sa bude skladať z empiricky daných vecí. Predpokladanú metafyzickú entitu potom možno nahradiť logickou fikciou a bude plniť všetky požadované vedecké účely. Platí to o atómoch a iných entitách, o všetkých metafyzických entitách vo vede alebo v metafyzike. Za metafyzické entity pokladám veci, ktoré majú patriť medzi základné zložky sveta, ale nemajú byť takým druhom vecí, ktorý by mohol byť empiricky daný – netvrdím, že tieto veci nie sú empiricky dané, ale že tento *druh* vecí nie je empiricky daný. V prípade hmoty môžete začať empiricky daným, teda bežnými zmyslovými údajmi, tým, čo vidíte, počujete, cítite atď., alebo môžete začať s nejakým určitým bežným predmetom, napríklad týmto stolom, a môžete sa pýtať: „Čo znamená tvrdenie, že tento stôl, na ktorý sa teraz pozerám, je totožný so stolom, na ktorý som sa pozeral pred týždňom?“ Prvá jednoduchá a bežná odpoveď znie, že *ide* o ten istý stôl, že je skutočne totožný, že ide o dokonalú identitu substancie alebo ako to chcete nazvať. Pri tejto zjavne jednoduchej odpovedi si však treba všimnúť, že takýto názor sa nedá podporiť nijakým empirickým dôvodom a hlásite sa k nemu iba preto, že sa vám páči a pre nič iné. V skutočnosti môžete poznať len také fakty, že to, čo pri pohľade na stôl vidíte, sa veľmi podobá tomu, čo ste pri pohľade naň videli minulý týždeň. Pripúšťam, že viete alebo môžete vedieť viac ako jeden fakt o podobnosti. Mohli ste si niekoho najat', aby stôl celý týždeň nepretržite sledoval, a mohol zistiť, že počas celého obdobia stôl prezentoval javy toho istého druhu, pričom sa predpokladá, že každú noc svietilo svetlo. Takto by sa dala zabezpečiť kontinuita. V skutočnosti ste to však neurobili. V skutočnosti neviete, že stôl počas celého obdobia vyzeral rovnako, ale pripusťme, že to tak bolo. Jadro problému možno formulovať takto: Na základe akého empirického dôvodu chcete o množstve javov vyhlásiť, že ide o javy toho istého stola? Prečo môžete povedať, že pri za sebou nasledujúcich príležitostiach ste videli ten istý stôl? Predovšetkým treba poznamenať, že pokiaľ si uvedomíte, že odpoveď spočíva v niečom empirickom, a nie v predpokladanej metafyzickej identite substancie, tak na odpovedi nezáleží. Na základe niečoho, čo

súvisí so skúsenosťou, hovoríte, že ide o ten istý stôl. Keď si to uvedomíte, môžete povedať, že práve kvôli tomuto niečomu (nech ide o čokoľvek) stôl nazývate tým istým, a toto niečo možno *definovať* tak, že stôl *konštituuje* ako ten istý. Metafyzická substancia, ktorá zabezpečuje identitu, sa nepredpokladá. Pre netrénovanú myseľ je trochu jednoduchšie uvažovať o identite než o systéme jednotlivín, medzi ktorými sú vzťahy podobnosti, postupnej zmeny atď. Táto idea je zjavne komplikovanejšia, ale je tým, čo je v skutočnom svete empiricky dané, kým substancia, t.j. niečo, čo si v danom stole zachováva identitu, vám nie je daná. Teda vo všetkých prípadoch, v ktorých zdánlivo vystupuje kontinuálna entita pretrvávajúca počas zmien, sa musíte pýtať, prečo predpokladáte, že za sebou nasledujúce javy sú javmi jednej veci. Keď zistíte, prečo zastávate predpoklad, že ide o javy tej istej veci, pochopíte, že to, na základe čoho prijímate tento predpoklad, je všetko, čo *určíte* jestvuje v zmysle jednoty. Všetko ostatné je pre mňa nepoznateľné. Môžem vedieť iba to, že určitá séria javov je spojená dohromady a budem ju *definovať* ako stôl. Stôl sa takto redukuje na logickú fikciu, lebo séria je logická fikcia. Všetky známe predmety každodenného života sú takto odstránené zo sveta toho, čo jestvuje, a namiesto nich nájdete mnoho pomínuteľných jednotlivín, ktoré si bezprostredne uvedomujeme v zmysloch. Chcem zdôrazniť, že *nepopieram* existenciu ničoho. Len ju odmietam potvrdiť. Odmietam potvrdiť existenciu niečoho, čo nepodporuje evidencia, ale rovnako odmietam poprieť existenciu niečoho, proti čomu neexistuje evidencia. Anj ju netvrdím, ani nepopieram, ale len hovorím, že nepatrí do sféry poznateľného a vôbec nie je časťou fyziky. Ak fyziku treba interpretovať, tak ju treba interpretovať len pomocou vecí, ktoré môžu byť empirické. Ak atóm má slúžiť fyzike, čo nepochybne aj robí, musí sa ukázať, že je konštrukciou. V skutočnosti sa ukáže, že je sériou tried jednotlivín. Ten istý proces sa okrem fyziky môže aplikovať aj v iných oblastiach. Aplikáciu na fyziku som stručne objasnil v mojej knihe o vonkajšom svete (3. a 4. kapitola).<sup>6</sup>

Doteraz som hovoril o nereálnosti vecí, ktoré pokladáme za reálne. S rovnakým dôrazom chcem hovoriť o reálnosti vecí, ktoré pokladáme za nereálne, napríklad prízrakov alebo halucinácií. Ako som vysvetlil v predchádzajúcich prednáškach, prízraky a halucinácie patria na tú istú úroveň ako bežné zmyslové údaje. Od bežných zmyslových údajov sa odlišujú len v tom, že nie sú v bežných vzájomných vzťahoch s inými vecami. Samy osebe sú rovnako reálne ako zmyslové údaje. Reálne sú v najúplnejšom, absolútnom a dokonalom zmysle ako čokoľvek iné. Patria medzi základné zložky sveta práve tak ako pomínuteľné zmyslové údaje. Keď hovoríme o pomínuteľných zmyslových údajoch, domnievam sa, že je veľmi dôležité, aby sa spomedzi ľudských inštinktov odstránili všetky dispozície veriť, že to,

čo je reálne, je trvalé [permanent]. Vždy existoval metafyzický predsudok, že ak nejaká vec je skutočne reálna, musí trvať večne alebo aspoň veľmi dlho. To je podľa mňa úplný omyl. Veci, ktoré sú naozaj reálne, trvajú veľmi krátko. Opäť nepopieram, že *môžu* existovať veci, ktoré sú večné alebo trvajú tisíce rokov; iba hovorím, že naša skúsenosť sa ich netýka a že skutočné veci, ktoré poznáme zo skúsenosti, trvajú veľmi krátko, desatinu alebo polovicu sekundy a podobne. Prízraky a halucinácie patria medzi ne, medzi základné stavebné prvky sveta. Veci, ktoré pokladáme za reálne, napríklad stoly a stoličky, sú systémy, série tried jednotlivín a reálne sú práve jednotliviny, pričom jednotlivinami sú zmyslové údaje, pokiaľ sú vám dané. Stôl alebo stolička je séria tried jednotlivín, a teda logická fikcia. Tieto jednotliviny sú rovnako reálne ako halucinácie alebo prízraky. Mal by som vysvetliť, v akom zmysle je stolička sériou tried. V každom okamihu stolička prezentuje množstvo rôznych javov. Všetky javy stoličky v istom čase vytvárajú určitú triedu. Všetky množiny javov sa menia od jedného času k druhému. Ak zoberiem stoličku a rozbijem ju, bude prezentovať triedu iných javov než predtým, a aby sme nemuseli zachádzať do takých krajností, vždy sa bude meniť spolu so svetlom atď. Takže dostanete časovo usporiadanú sériu množín javov a to mám na mysli, keď hovorím, že stolička je sériou tried. Toto vysvetlenie je príliš povrchné, ale do podrobností sa nebudem púšťať, lebo to nie je mojím pravým cieľom. Každá jednotlivina, ktorá je časťou celého systému, sa združuje s ostatnými jednotlivinami systému. Predpokladajme, že mojou jednotlivinou bude jav, ktorý mi práve teraz prezentuje táto stolička. Tento jav je prepojený predovšetkým s javom, ktorý stolička v tom istom čase prezentuje každému z vás, a s javom, ktorý mi bude prezentovať neskôr. Od tejto jednotliviny sa môžete vybrať naraz dvoma cestami a táto jednotlivina bude v istých vzájomných vzťahoch s inými jednotlivinami, ktoré takisto patria tejto stoličke. Práve to máte na mysli – alebo by ste mali mať na mysli – keď hovoríte, že vidím skutočnú vec, a nie príznak. To znamená, že s touto jednotlivinou sa združuje celá množina korelácií rôznych druhov. Teda táto jednotlivina ako jav danej stoličky, ktorý v určitej chvíli vidím, nie je izolovaná, ale nejakým spôsobom, ktorý zodpovedá očakávaniam ľudí, sa združuje s inými jednotlivinami. Teda keď kupujete stoličku, nekupujete len jav, ktorý vám prezentuje v danej chvíli, ale aj javy, ktoré bude prezentovať doma. Keby ste si domov odniesli iba o príznak stoličky, neprezentoval by nijaké javy a určite by ste ho nechceli kúpiť. Reálnym nazývame celý korelovaný systém, kým halucinácie nie sú takým systémom. Všetky prípustné jednotliviny na svete sa spájajú s inými jednotlivinami primeranými konvenčnými spôsobmi. Niekedy narazíte na výstrednú jednotlivinu, napríklad stoličku, ktorú len vidíte, ale nemôžete si na ňu sadnúť, a vyhlásite ju za príznak, halucináciu, a označíte ju rozmani-



tými hanlivými výrazmi. V tomto zmysle ju pokladáme za nereálnu, lebo výraz „nereálny“ v tomto chápaní je nadávkou a nikdy by neoznačoval *naozaj* nereálnu vec, lebo by vás tak nerozčúlila.

Prejdem k niektorým ďalším ilustráciám. Zamerajme sa na nejakú osobu. Keď stretnete svojho priateľa Jonesa, na základe čoho môžete povedať: „Aha, veď je to Jones“? Určite nie preto, že niekde v Jonesovi pretrváva nejaká metafyzická entita, lebo aj keby niečo také existovalo, rozhodne nie je tým, čo uvidíte, keď Jonesa zbadáte prechádzať cez ulicu. Určite je niečím, s čím vôbec nie ste oboznámení, teda nie je empirickým údajom. Preto je nepochybné, že v empirických javoch, ktoré vám Jones prezentuje, v ich vzájomných vzťahoch, sa musí nachádzať niečo, na základe čoho dokážete všetky tieto javy združiť a povedať: „Všetky tieto javy patria jednej osobe.“ Nezdrúžujete ich však vďaka trvalému metafyzickému subjektu, lebo existencia alebo neexistencia pretrvávajúceho subjektu rozhodne nie je údajom, kým podnetom vášho zvolania „Aha, veď je to Jones“ bol údaj. Teda Jonesa, ako ho poznáme, netvorí nijaké drobné ego, ktoré jestvuje za jeho javmi. Musíte nájsť také vzájomné vzťahy medzi javmi, ktoré vám umožnia všetky tieto javy združiť a povedať, že sú javmi jednej osoby. Pri iných ľuďoch pôjde o iné vzájomné vzťahy než pri vás. Keď ide o vás, musíte vziať do úvahy viac. Okrem svojej podoby máte aj myšlienky, spomienky a všetky organické vnemy. Máte k dispozícii omnoho bohatší materiál, a teda je menej pravdepodobné, že si pomýlite vašu identitu než identitu niekoho iného. Pravda, v prípadoch zdvojenej osobnosti atď. si možno pomýliť aj vlastnú identitu, ale spravidla budete vedieť, že ste to vy, lebo musíte toho zobrať do úvahy viac než iní. Skutočnosť, že ide o vás, nespoznáte tak, že si uvedomíte svoje ego, ale vďaka všetkým spomienkam, pocitom, podobám atď. To sú však empirické údaje a na základe nich môžete povedať, že boli ste to vy, komu sa včera niečo stalo. Takže celú množinu skúseností môžete združiť do jedného prúdu ako skúsenosti, ktoré patria vám, a podobne skúsenosti iných ľudí možno združiť dohromady ako skúsenosti, ktoré patria im, na základe vzťahov, ktoré naozaj možno pozorovať, a bez toho, aby ste predpokladali existenciu pretrvávajúceho ega. Vôbec nie je dôležité, aký empirický vzťah medzi dvoma skúsenosťami nás v skutočnosti núti povedať: „Tieto dve skúsenosti patria tej istej osobe.“ Vôbec nezáleží na tom, o aký vzťah ide, lebo logický vzorec, podľa ktorého sa osoba konštruje, bude rovnaký, nech pôjde o akýkoľvek vzťah, a sám fakt, že viete, že dve skúsenosti patria tej istej osobe, dokazuje, že jestvuje empirický vzťah, ktorý má odhaliť analýza. Nazvime ho vzťahom *V*. Platí, že ak dve skúsenosti sú vo vzťahu *V*, budú skúsenosťami tej istej osoby. To mám na mysli výrazom „skúsenosti tej istej osoby“. Postupujeme rovnako ako pri definovaní čísel. Najprv definujeme, čo znamená, že dve triedy „majú to isté číslo“, a potom sa definuje, čo je číslo.

Osoba, ktorá má skúsenosť *x*, bude triedou tých skúseností, ktoré sú „skúsenosťami tej istej osoby“, ktorá má skúsenosť *x*. Môžete povedať, že dve udalosti sú kopersonálne [co-personal], ak je medzi nimi určitý vzťah *V*, konkrétne vzťah, na ktorého základe hovoríme, že ide o skúsenosti tej istej osoby. Osobu s určitou skúsenosťou môžete definovať ako skúsenosti, ktoré sú kopersonálne s danou skúsenosťou, pričom azda bude lepšie, ak sa tieto skúsenosti budú chápať skôr ako séria než trieda, lebo chcete vedieť, čo je začiatok a čo koniec života človeka. Osoba je teda určitou sériou skúseností. Nepopierame, že môže existovať nejaké metafyzické ego, ale iba hovoríme, že nás to vôbec nezaujíma, lebo o tejto problematike nič nevieme ani nemôžeme vedieť, a teda evidentne nie je relevantná pre vedu. Poznáme len reťazec skúseností, ktorý tvorí osobu, pričom sa poskladal pomocou určitého empiricky daného vzťahu, napríklad pamät'ou.

Ďalšou ilustráciou je problém, ktorý sa dá vyriešiť pomocou našej metódy. Všetci poznáte americkú teóriu neutrálneho monizmu, ktorá vychádza z prác Williama Jamesa a ktorú možno nájsť aj v Machovom diele, ale pomerne menej rozpracovanú.<sup>1</sup> Teória neutrálneho monizmu tvrdí, že medzi mentálnym a fyzickým je rozdiel len v usporiadaní, že mentálne aj fyzické majú ten istý usporiadaný materiál, ale odlišujú sa iba v tom, že ak nejakú vec zasadíte do jedného kontextu s určitými vecami, bude patriť do psychológie, ale keď ju zasadíte do iného kontextu s inými vecami, bude patriť do fyziky. Rozdiel bude spočívať v tom, čo vyberiete ako kontext. Analogický rozdiel vidieť pri usporiadaní obyvateľov Londýna podľa abecedy a podľa miesta bydliska. Podľa Williama Jamesa teda možno skutočný materiál sveta usporiadať dvojako: výsledkom jedného usporiadania je fyzika a výsledkom druhého je psychológia. S podobnou situáciou sa stretávame pri riadkoch a stĺpcoch: v usporiadaní riadkov a stĺpcov môžete nejakú vec pokladať za prvok buď určitého riadka, alebo stĺpca. V oboch prípadoch ide o tú istú vec, ale kontext je iný.

Ak mi dovoľíte prehnané zjednodušenie, poviem o neutrálnom monizme viac. Majte však na pamäti, že hovorím omnoho jednoduchšie, než by som mal, lebo nemám čas na formuláciu všetkých detailov a obmedzení. Pred chvíľou som hovoril o javoch, ktoré prezentuje stolička. Keď sa všetci pozrieme na ľubovoľnú z týchto stoličiek, bude každému z nás prezentovať rôzne javy. Keď všetky javy, ktoré nám všetkým stolička v danej chvíli prezentuje, združíme, dostaneme niečo, čo patrí do fyziky. Ak teda niekto zoberie a usporiada všetky zmyslové údaje, ktoré sa v určitej chvíli javia rôznym ľuďom, pričom pôjde o také javy, o ktorých by sme bežne povedali, že sú javmi toho istého fyzického objektu, potom táto trieda zmyslových údajov tvorí niečo, čo patrí do fyziky, konkrétne stoličku v danej chvíli. Na druhej strane, ak namiesto javov, ktoré v určitej chvíli táto stolička prezentuje

nám všetkým, zoberiem všetky javy, ktoré v danej chvíli rôzne stoličky v miestnosti prezentujú mne, dostanem celkom inú skupinu jednotlivín. Všetky javy, ktoré mi teraz prezentujú rozličné stoličky, budú tvoriť niečo, čo patrí do psychológie, lebo pôjde o moje skúsenosti v prítomnej chvíli. Ak doplníme Williama Jamesa možno to vo všeobecnosti pokladať za vymedzenie rozdielu medzi fyzikou a psychológiou.

Bežne predpokladáme, že jestvuje jav videnia stoličky. Moje videnie stoličky je však podľa neutrálneho monizmu len existenciou určitej jednotliviny, konkrétne jednotliviny, ktorá je zmyslovým údajom tejto stoličky v danom okamihu. Ja aj stolička sme logické fikcie, série tried jednotlivín, pričom jednou z nich je jednotlivina, ktorú nazývame moje videnie stoličky. Tento aktuálny jav, ktorý mi stolička práve prezentuje, je prvkom mňa a prvkom stoličky, pričom ja aj stolička sme logické fikcie. Ak sa rozhodnete obhajovať neutrálny monizmus, budete v každom prípade zastávať takýto názor. Nejestvuje nijaká jednoduchá entita, na ktorú môžete ukázať a povedať: táto entita je fyzikálna, a nie mentálna. Podľa Williama Jamesa a neutrálnych monistov sa to nedá pri nijakej jednoduchej entite. Každá entita bude prvkom fyzikálnej série a bude aj prvkom mentálnej série. Tvrdím, že ak chcete testovať teóriu ako neutrálny monizmus, ak chcete zistiť, či je pravdivá alebo nepravdivá, nikdy so svojim problémom nepokročíte, pokiaľ nebudete ovládať teóriu logiky, o ktorej som hovoril. V opačnom prípade nebudete vedieť, čo sa dá robiť s daným materiálom, či z neho môžete zostaviť také logické fikcie, ktoré budú mať vlastnosti, aké požadujete v psychológii a vo fyzike. O takých veciach sa nedá ľahko rozhodnúť. Môžete o nich rozhodnúť len vtedy, keď ste nadobudli primeranú technickú zručnosť v týchto záležitostiach. Teraz by som mal povedať, že som zistil, či neutrálny monizmus je pravdivý alebo nepravdivý, lebo inak nemusíte veriť, že táto logika sa dá podobne využiť. Nepredstieram však, že som to zistil. Stále viac som naklonený myšlienke, že môže byť pravdivý. Čoraz viac sa domnievam, že ťažkosti, na ktoré teória naráža, možno vynaliezavosťou vyriešiť. Napriek tomu však je niekoľko ťažkostí a niektoré z nich som spomenul v prednáškach. Jedným z nich je problém viery a iných faktov s dvoma slovesami. Domnievam sa, že existencia takých faktov môže neutrálny monizmus pomerne skomplikovať. Ako som však ukázal, s neutrálnym monizmom logicky súvisí teória nazvaná behaviorizmus, ktorá sa celkom vyrovná s faktmi obsahujúcimi dve slovesá, a teda odstraňuje uvedený argument proti neutrálnemu monizmu. Existuje však aj iný argument, ktorý sa odvoláva na egocentrické výrazy [emphatic particulars], napríklad „toto“, „teraz“, „tu“ atď., ktoré sa podľa mňa nedajú jednoducho zladať s názorom, ktorý nerozlišuje jednotlivinu a vnímanie jednotliviny. Tento argument je však taký jemný, že nie som si istý, či je správny alebo

nesprávny. Domnievam sa, že čím dlhšie sa človek venuje filozofii, tým viac si uvedomuje, že často akceptoval omyly, a tým menej si je istý, že argument bude platný, ak obsahuje niečo jemné a efemérne, ba dokonca ťažko uchopiteľné. Preto som trochu opatrný a pochybujem o všetkých týchto argumentoch. Hoci som si celkom istý, že otázku pravdivosti alebo nepravdivosti neutrálneho monizmu možno vyriešiť len pomocou týchto prostriedkov, zároveň nechcem predstierať, že viem, či je alebo nie je pravdivý. Stále dúfam, že to časom zistím, ale momentálne to neviem.

Ako som už v tejto prednáške spomenul, naša technika umožňuje konštruovať daný súbor propozícií pomocou minimálneho aparátu a každé zmenšenie aparátu znižuje riziko omylu. Predpokladajme napríklad, že ste vybudovali fyziku pomocou určitého počtu entít a určitého počtu premís. Predstavme si, že ste objavili, že s určitou duchaplnosťou sa môžete zbaviť polovice entít a polovice premís. Riziko omylu ste evidentne znížili, lebo ak ste predtým mali desať entít a desať premís, zvyšných päť entít a päť premís bude v poriadku. Neplatí to však naopak: ak máte päť bezchybných entít a premís, nemusí byť desať entít a premís bez chyby. S každým zmenšením počtu entít a premís teda znižujete riziko omylu. Príkladom tejto myšlienky môže byť tvrdenie, ktoré som uviedol v súvislosti so stolom, že nebudem predpokladať existenciu pretrvávajúcej substancie, ktorej patria javy. Máte k dispozícii za sebou nasledujúce javy a riziko omylu znížite, ak vystačíte bez metafyzického a pretrvávajúceho stola. Riziko omylu by ste nevyhnutne nemuseli znížiť, keby ste *popreli* existenciu metafyzického stola. Výhodou Occamovej britvy je, že znižuje riziko omylu. Z tohto pohľadu môžete náš celý problém zaradiť skôr do vedy než do filozofie. Môže to byť pravda, ale domnievam sa, že jediný rozdiel medzi vedou a filozofiou spočíva v tom, že vedu viac lebo menej viete, ale filozofiu neviete. Filozofia je tá časť vedy, o ktorej ľudia doteraz majú názory, ale nič o nej nevedia. Takže každý pokrok v poznaní okráda filozofiu o nejaké problémy, ktoré jej prv patrili. Ak matematická logika obsahuje nejakú pravdu, ak má nejakú hodnotu, potom mnohé problémy, ktoré patrili do filozofie, sa stanú problémami vedy. Hneď ako sa stanú riešiteľnými, veľkú časť filozofických myslí prestanú zaujímať, lebo mnohých ľudí filozofia priťahuje preto, že umožňuje slobodne špekulovať a pohrávať sa s hypotézami. Môžete premýšľať o rôznych veciach, ktoré *môžu* byť pravdivé, čo bude veľmi hodnotné cvičenie, pokiaľ neobjavíte, čo je pravdivé. Keď však objavíte, čo je pravdivé, celá užitočná hra domnienok sa uzavrie a tejto oblasti sa vzdáte v prospech inej. Filozof má dobrodružné sklony a rád sa zdržiava v oblasti, v ktorej sa ešte vyskytujú neistoty, práve tak ako sú doteraz v Amerike rodiny, ktoré od čias Pilgrim Fathers vždy migrovali na západ, k lesom, lebo nemali rady civilizovaný život. Je pravda, že keď sa nejaká problematika preniesie z filozofie do vedy, stane sa

nezaujímavou pre veľmi dôležitý a užitočný typ myslenia. Myslím si, že to platí o mnohých aplikáciách matematickej logiky v tých smeroch, ktoré som naznačil. Stáva sa preto suchopárnou, presnou, metodickou a stráca určitú charakteristiku, ktorú by mala, keby ste sa s ňou mali hrať slobodnejšie. Nemyslím si, že by som sa mal za to ospravedlňovať, lebo ak je to pravda, je to pravda. Prirodzene, ak to nie je pravda, dlhujem vám ospravedlnenie. Ak to však je pravda, nie som za to vinný, a teda sa nemusím ospravedlňovať za nijakú suchopárnosť alebo nudu vo svete. Takisto treba povedať, že pre tých, ktorí majú nejaký zmysel pre matematiku a majú radi symbolické konštrukcie, je svet tohto druhu veľmi príjemný. Ak sa vám, naopak, nezdá príťažlivý, musíte získať len chuť pre matematiku a potom budete mať veľmi príjemný svet. Tým by som tieto prednášky uzavrel.

(dokončenie)

Z anglického originálu preložil *Marián Zouhar*.

#### POZNÁMKY

<sup>1</sup> Pozri **Our Knowledge of the External World**, 3. kapitola [**Our Knowledge of the External World as a Field for Scientific Method in Philosophy**. Open Court, Chicago - London 1914; pozn. prekladateľa]. Pozri aj 12. časť state „Sense-Data and Physics“ v zborníku **Mysticism and Logic** [**Mysticism and Logic and Other Essays**, Longmans, Green, London - New York 1918; pozn. prekladateľa].

#### POZNÁMKY PREKLADATEĽA

<sup>a</sup> Anglicky *physical*. Slovo „physical“ znamená „fyzický“ aj „fyzikálny“.

<sup>b</sup> Pozri „Sensation and Imagination“, in: **The Monist** 25 (1915), č. 1, 28-44. Táto stať tvorí piatu kapitolu monografie o teórii poznania, ktorú Russell nedokončil. Zachované kapitoly boli publikované až po Russellovej smrti, roku 1984; pozri **The Theory of Knowledge. The 1913 Manuscript**. E. R. Eamesová (ed.), Routledge, London - New York 1984.

<sup>c</sup> Pravda, je tu zamlčaný predpoklad, že aj Epimenides bol Kréťan. V opačnom prípade by nešlo o kontradikciu.

<sup>d</sup> Miesto, kde Russell prednášal. Predpokladá sa, že na Gordon Square bolo práve jedno obecnstvo (aj keď ho tvorili viacerí poslucháči).

<sup>e</sup> Pozri poznámku 1.

<sup>f</sup> S neutrálnym monizmom sa Russell kriticky vyrovnával aj v iných prácach, napríklad v stati „On the Nature of Acquaintance“. reprint in: **Logic and Knowledge. Essays 1901-1950**. R. C. Marsh (ed.), George Allen and Unwin, London 1956.